

ธมมปทฎจกถา

ปณามคาถา

มหาโมหตโมนทุเธ	โลเก โลกนตทสสุตตินา
เยน สทุธมมปชโชโต	ชลิตโต ชลิตติทุธินา
ตสฺส ปาเท นมสฺสิตฺวา	สมพุทฺธสฺส สิริมโต
สทุธมมญจสฺส ปุเชตฺวา	กตฺวา สงฺฆสฺส จลฺยชฺลึ,
“ตํ ตํ การณมาคมม	ธมฺมาธมฺเมสุ โกวีโท
สมฺปนฺนสทุธมมปโท	สตุถา ธมฺมปทํ สุภํ,
เทเสสิ กรุณาเวค	สมุสฺสสาหิตมานโส
ยํ เว ทวมนุสฺसानํ	ปีติปาโมชฺชวฑฺฒนํ
ปรมฺปรากตา ตสฺส	นิปุณา อตฺถวณฺณนา,
ยา ตามุพปณฺณิทีปฺมฺหิ	ทีปภาสาย สณฺจिता
น สาธยติ เสสถานํ	สตุตฺตานํ หิตสมฺปทํ,
อปฺเปว นาม สาเชยฺย	สพฺพโลกสฺส सा हित्”
อิติ อาสีสมานเนน	ทนฺเตน สมจารินา
กุมารกสฺสเปนาหํ	เถเรน ถิรเจตฺสา
สทุธมมญฺจิตฺติกาเมน	สกุจฺจํ อภฺยชาติ,
ตํ ภาสํ อตีวิทฺถารํ	คตฺจ วจนกมํ
ปหายาโรปยิตฺวาน	ตนฺตึ ภาสํ มโนรมํ,
คาถานํ พุยฺยชนปทํ	ยํ ตตฺถ น วิภาวิทํ
เกวลนฺตํ วิภาเวตฺวา	เสสนฺตเมว อตฺถโต

ภาสนุตเรน ภาสิสส์ อวหนุโต วิภาวิน
มนโส ปีติปาโมชช อตุถธมฺมุปนิสฺสิตนฺติ ฯ

ยมกาวคฺควณฺณา (มยา วุจฺจเต) ฯ

๑. จกฺขุปาลตฺเถรวตฺถุ (มยา วุจฺจเต) [๑]

มโนปฺพุพฺพคฺมา ธมฺมา มโนเสฏฺฐจา มโนมยา,
มนสา เจ ปทฺฐุเจน ภาสติ วา กโรติ วา,
ตโต นํ ทุกฺขมเนวติ จกฺกัว วหโต ปทฺนฺติ
อัยฺ ธมฺมเทสฺนา กตฺถ ภาสิตาติ (ปฺจุฉา) ฯ

"สาวตฺถิยฺ (อัยฺ ธมฺมเทสฺนา ภาสิตา) อิติ (วิสฺชชนฺ)

"(อัยฺ ธมฺมเทสฺนา) กํ อารพฺภ (สาวตฺถิยฺ ภาสิตา) อิติ (ปฺจุฉา) ฯ

(อัยฺ ธมฺมเทสฺนา) จกฺขุปาลตฺเถรํ (อารพฺภ สาวตฺถิยฺ ภาสิตา) ฯ

กฺฎุมพฺีทำพิธิชฺของฺลูก

สาวตฺถิยฺ กิร มหาสฺวณฺโณ นาม กฺฎุมพฺีโก อโหสิ อฑฺโฒ มหฺทฺธโน
มหาโกโค อปฺตฺตโก ฯ

โส เอกทิวสํ นหฺนตฺตถํ คนฺตฺวา นหาตฺวา อาคจฺฉนฺโต
อนฺตรามคฺเค สมฺปนฺนสาขํ เอกํ วนปฺปตีํ ทิสฺวา, "อัยฺ มหฺเสกฺขาย
เทวตฺาย ปรีคฺคหิตฺโต ภวิสฺสตีติ ตสฺส เหฏฺฐจฺภาคํ โสธาเปตฺวา
ปาการปรีกฺเขปํ การาเปตฺวา วาลุกํ โอกิราเปตฺวา ธชปฺตํ อฺสุสาเปตฺวา
วนปฺปตีํ อลงฺกริตฺวา

ทวิณฺณํ กุลานํ คุณมหนฺตํ ปฏฺิจจ สวตฺถิ นิสฺสาย ปญฺจวิสฺติ
วสุสววาเส วสิ ฯ

อนาถปิณฑิกมหาเศรษฐี ยอดแห่งอุบาสก

นางวิสาขามหาอุบาสิกา ยอดแห่งอุบาสิกา

ผู้บำรุงพระภิกษุสามเณร

อนาถปิณฑิกโกปี วิสาขापि महाउपासिका निपुठं तिवससु तेव
วारे तदाकससु उपगुजानं कज्जनुति ฯ

คจฺจनुตา จ “ทหรสามเณรา โน หตฺเถ โอลเกสฺสนฺตีติ
ตฺจจฺจหตฺถา น คตฺปุพฺพา (โหนฺติ): ปุเรกตฺตํ คจฺจनुตา ขาทนียาทีนึ
คาหาเปตฺวา คจฺจनुติ,

ปจฺจกตฺตํ (คจฺจनुตา) ปญฺจ เกสฺชฺชานึ อฏฺฐ จ ปานานึ (คา
หาเปตฺวา คจฺจनुติ) ฯ

นิเวสเนสุ ปน เตสํ ทวิณฺณํ ทวิณฺณํ ภิกฺขุสหฺสฺสานํ นิจฺจ
ปญฺยตฺตนาเววสฺซานึ โหนฺติ ฯ

อนาถปิณฑิกเศรษฐีไม่เคยทูลถามปัญหา

อนนปานเกสฺชฺเชสุ โย ยํ อิจฺจติ, ตสฺส ตํ ยถึจฺจิตเมว
สมฺปฺชฺชติ, เตสุ อนาถปิณฑิกเณ เอกเมว ทิวสํ สตฺถารํ ปญฺโห น
ปฺจฺจิตฺปุพฺโพ ฯ

โส กิร “ตถาคโต พุทฺธสุขุมมาโล ขตฺติยสุขุมมาโล ‘พหุปการो
เม คหปตีติ มยํ ฐมฺมํ เทเสนฺโต กิลเมยฺยาติ (จินฺเตตฺวา), สตฺถริ
อหิมตฺตสิเนเหเน ปญฺหํ น ปฺจฺจติ ฯ

เสยยถึท้ (สตถา อนุปุพพิถถั กเถสิ) อิติ ปุจฉา?

ทานถถั สึถถถั สคคถถั กามานั อาทินวั ไอการั สงกิละสิ เนกขมเม
อานิสัสิ ปกาเสสิ (อิติ วิสซชนั) ฯ

มหาบาลลานัองชายบวช

ตั สุตฺวา มหาปาโต กุฎุมพิโก จินุเตสิ “ปรโลกั คจจนตั ปุตฺตธิตโร
วา โภคา วา นานุคจจนติ, สรึรึปี อตฺตนา สทฺธิ น คจจติ; กึ เม
ชมราวาเสน, ปพฺพชิสสามีติ ฯ

โส เทสนาปริโยसानะ สตถารั อุปสงกมิตฺวา ปพฺพชั ยาจิ ฯ อถ นั
สตถา “นตฺถิ เต โภจิ อาปุจฉิตพฺพุตฺตโก ฌาตีติ อาห ฯ

“กนิฏฺฐภاتا เม อตฺถิ ฆนุเตติ ฯ

“เตนหิ ตั อาปุจฉาหิติ ฯ

โส “สาธฺตฺติ สมปฺปฏิจฉิตฺวา สตถารั วนฺทิตฺวา เคหึ คนฺตฺวา กนิฏฺฐั
ปกฺโกสาเปตฺวา “ตาท ยั อิมสมึ กุเล สวิญญานกาวินฺณกั ฐนั กิณฺจ
อตฺถิ, สพฺพนตฺ ตว ภาโร, ปฺปฏิปชฺซาหิ นนฺติ ฯ

“ตุมเห ปน สามีติ ฯ

“อหึ สตฺถุ สนฺติเก ปพฺพชชิสสามีติ ฯ

“กั กเถสิ ภาติก; ตฺว เม มาตริ มตาย มาตา วีย, ปิตริ มเต ปิตา
วีย ลทฺโธ, เคเห โว มหาวิภโว, สกฺกา เคหํ อชฺฌาวสนฺเตเหว ปุณฺณํ กาทุํ
มา เอวมกตฺถาติ ฯ

“ตาด มยา สตฺถุ ฌมฺมเทสนา สุตา, สตฺถารา หิ สณฺหสุขุมํ ติลกฺขณํ
อาโรเปตฺวา อาทิมชฺฌปรีโยสานกฺลยาณธมฺโม เทสิโต,
น สกฺกา โส อคารมชฺฌเม ปุเรตฺุํ ปพฺพชิสฺสामी ตาตาติ ฯ

“ภาติก ตรุณาปิจ ตาว, มหฺลลกกาเล ปพฺพชิสฺสธาติ ฯ

“ตาด มหฺลลกกสฺส หิ อตฺตโน หตฺถปาทาปี อนฺสฺสวา โหนฺติ,
น วเส วตฺตนฺติ, กิมงฺคํ ปน ฌาตกา, สุวาทํ ทว วจันํ น กโรมิ,
สมณฺปฎฺธิปตฺตี ปุเรสฺสामी,

ชฺรราชชฺชริตา โหนฺติ หตฺถปาทา อนฺสฺสวา
ยสฺส, โส วิหตฺตฺถาโมกฺถํ ฌมฺมํ จริสฺสตี,

ปพฺพชิสฺสามาเวหํ ตาตาติ ฯ

ประโยคธรร ๒ อย่าง

ตสฺส วิรวนฺตสฺเสว, สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา ปพฺพชฺชํ ยาจิตฺวา,
ลทฺธปพฺพชฺชูปสมฺบโธ อจฺริยุปชฺฌายานํ สนฺติเก ปญฺจ วสฺถานิ วสิตฺวา,
วฺตุถวสฺโส ปวาเรตฺวา, สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา ปุจฺฉิ “ภนฺเต
อิมสฺมี สาสเน กติ ฐฺรณํตีติ ฯ

“คนุถฐุรํ วิปัสสนาฐุรณฺติ เทวเยว ฐุรานิ ภิกฺขุติ ฯ

“กตมํ ปน ภนฺเต คนุถฐุรํ, กตมํ วิปัสสนาฐุรณฺติ ฯ

“อตุตฺตโน ปญฺญานุรูปเณ เอกํ วา เทว วา นิกายเ สกลํ วา
ปน เตปิฎกํ พุทฺธวจนํ อุกคณฺหิตฺวา ตสฺส ธารณํ กถนํ วาจนนฺติ
อิทํ คนุถฐุรํ นาม,

สลลหุกฺวตฺตโน ปน ปนฺตเสนาสนาภิรตสฺส อตุตฺตภาเว ขยวຍ
ปฏฺจเปตฺวา สาทจฺจกิริยาวเสน วิปัสสนํ วมฺเตตฺวา อรหตฺตคฺคหณฺนฺติ
อิทํ วิปัสสนาฐุรํ นามาติ ฯ

“ภนฺเต อหํ มหฺลลกกาเล ปพฺพชฺชิตฺวา คนุถฐุรํ ปุเรตฺถํ น
สภฺจิสฺสามิ, วิปัสสนาฐุรํ ปน ปุเรสฺสามิ; กมฺมญฺจานํ เม กเถถาติ ฯ
อถสฺส สตฺถา ยาว อรหตฺตา กมฺมญฺจานํ กเถสิ ฯ

พระมหาบาลและพระสงฆ์ ๖๐ รูป ไปปฏิบัติธรรม

โส สตฺถารํ วนฺทิตฺวา, อตุตฺตนา สหคามิโน ภิกฺขุ ปริเยสนฺโต
สภฺจิสฺสามิ ภิกฺขุ ลภิตฺวา, เตหิ สทฺธี นิกฺขมิตฺวา, วัสโยชนสตมคฺคํ คนฺตฺวา,
เอกํ มหนฺตํ ปจฺจนตฺคามํ ปตฺวา, ตตฺถ สปริวาริ ปิณฺฑทาย ปาวิสิ ฯ

มนุสฺสตา วตฺตสมฺปนฺเน ภิกฺขุ ทิสฺวา ปสนฺนจิตฺตา, อาสนานิ
ปญฺญาเปตฺวา นิสฺสทาเปตฺวา, ปณฺีเตนาหาเรน ปริวิสิตฺวา, “ภนฺเต กุหิ
อຍຍา คจฺจนฺตีสฺสิตฺติ ปุจฺจิตฺวา, “ยถาพาสุกฺกญฺจานํ อูปาสกาติ วุตฺเต,
ปญฺฑิตฺตมนุสฺสตา “วสฺสาวาสํ เสนาสนํ ปริเยสนฺติ ภทฺนฺตาติ ญตฺวา

“ภนฺเต สเจ อยฺยา อิมํ เตมาสํ อิธ วเสยฺยุํ; มยํ สรณฺสุ ปตฺติจฺจาย,
สีลาณิ คณฺเหยฺยามาติ อาหํสุ ฯ

เตปี “มยํ อิมานิ กุลาณิ นิสฺสาย, ภวนิสฺสรณํ กริสฺสามาติ
อธิวาเสสุํ ฯ

มนุสฺสา เตสํ ปฏฺิณฺณํ คเหตุวา วิหารํ ปฏฺิษคฺคิตฺวา
รตฺติจฺจานทิวาจฺจานานิ สมฺปาเตตฺวา อหํสุ ฯ

เต นิพฺพุทฺธํ ตเมว คามํ ปิณฺฑทาย ปวิสฺนฺติ ฯ

อถ เน เอโก เวชฺโซ อุปสงฺกมิตฺวา, “ภนฺเต พหุณฺนํ วสนฺนฺจฺจานเ
อพาสุกํปี นาม โหติ, ตสฺมี อุปฺปนฺเน, มยฺหํ กเถยฺยาถ; เกสชฺชํ
กริสฺสามีติ ปวาเรสิ ฯ

พระมหาบาลเถื่อนเสัชชิกธุดงค์

เถโร วสุสฺสฺปนายิกาทิวเส เต ภิกฺขุ อามนฺเตตฺวา ปุจฺฉิ “อาวุโส
อิมํ เตมาสํ กตฺตีหิ อิริยาปเถหิ วีตินาเมสฺสเถติ ฯ

จตุหิ ภนฺเตติ ฯ

“กึ ปเนตฺ อ้าวโส ปฏฺิรूपํ, นนฺ อุปฺปมตฺเตหิ ภวิตพฺพํ?

มยํ หิ ธรรมานสฺส พุทฺธสฺส สนฺติกา กมฺมจฺจานํ คเหตุวา อาคตา,
พุทฺธา จ นาม น สกฺกา สเจเน อาราเชตฺตุ, กลฺยาณชฺฌาสเยน เทเต
อาราเชตฺตพฺพา, ปมตฺตสฺส จ นาม จตฺตาริ อปายา สกเคหสฺสทิสฺสา,
อุปฺปมตฺตา โหถ้าวโสติ ฯ “ตฺมุเห ปน ภนฺเตติ ฯ “อหํ ตีหิ
อิริยาปเถหิ วีตินาเมสฺสามิ, ปิณฺฑจึ น ปสาเรสฺสามิ อ้าวโสติ ฯ

“สาธู ภนฺเต, อุปฺปมตฺตา โหเถติ ฯ

โรคตาเกิดขึ้นแก่พระมหากษัตริย์

เถรสสุ นินทุ อโนกุกมนตสุส, ปจมมาเส อติกุกนเต, อุกุจิโรโค
อุปุปชชิตี ๑

ฉิททหมภูโต อุทกธารา วิย อุกุจิหิ ธารา ปคฺชมรณฺติ ๑

โส สพุพตฺตี สมณธมฺมํ กตฺวา, อรุณฺคฺคคฺมเน คพฺภํ ปวิสิตฺวา
นีสิตี ๑

ภิกฺขุ ภิกฺษาจารเวลาย เถรสสุ สนฺตีกํ คนฺตฺวา “ภิกฺษาจารเวลา
ภนฺเตติ อาหํสุ ๑

“เตนหาวิโส คณฺหถ ปตฺตจิวรณฺติ อตฺตโน ปตฺตจิวรํ คาทาเปตฺวา
นิกฺขมิ ๑

ภิกฺขุ ตสฺส อุกุจิ ปคฺชมรณฺเต ทิสฺวา “กิเมตํ ภนฺเตติ ปุจฺฉิสฺสุ ๑

“อุกุจิ เม อาวุโส วาตา วิชฺฌนฺตฺตีติ ๑

“นनु ภนฺเต เวชฺเชนฺมฺห ปวาริตฺตา, ตสฺส กเถยยามาติ ๑

“สาธาวุโสติ ๑

เต เวชฺชสฺส กถียิสฺสุ ๑

โส เตลํ ปจิตฺวา เปเสติ ๑

เถโร นาสาย เตลํ อาสิณฺจนฺโต นิสินฺนโก ว อาสิณฺจิตฺวา
อนฺโตคามํ ปาวิสิตี ๑

เวชฺโช ทิสฺวา อาห “ภนฺเต อยฺยสฺส กิร อุกุจิ วาโต วิชฺฌนฺตฺตีติ ๑

“อาม อุปาสกาติ ๑

“ภนฺเต มยา เตลํ ปจิตฺวา เปสิตํ, นาสาย โว อาสิตฺตฺนฺติ ๑

“อาม อุปาสกาติ ๑

“อิทานิ กิทิสฺนฺติ ๑

“รุษเตเว อุปาสกาทิ ฯ

เวชโช “มยา เอกวาเรเนว วูปสมนตถัม เตถัม ปหิตัม, กิณฺณุ โจ
โรโค น วูปสนฺโตติ จินฺเตตฺวา “ภนฺเต นิสีทิตฺวา โว อาสิตฺตัม,
นิปชฺชิตฺวาติ ปุจฺฉิ ฯ

เถโร ตฺถุหิ อโหสิ; ปุณฺปุณฺนี ปุจฺฉิยาโนปิ น กเถสิ ฯ

โส “วิหารํ คนฺตฺวา วสนฺนฺจํ โอลฺเกสฺสามิติ จินฺเตตฺวา
“เตนฺหิ ภนฺเต คจฺฉณฺธาติ เถรํ วิสฺสชฺเชตฺวา วิหารํ คนฺตฺวา เถรสฺส
วสนฺนฺจํ โอลฺเกนฺโต จงฺกมนฺนีสีทฺนฺจํ เมว ทิสฺวา สยนฺนฺจํ
อทิสฺวา “ภนฺเต นิสินฺเนหิ โว อาสิตฺตัม, นิปฺปนฺเนหิติ ปุจฺฉิ ฯ

เถโร ตฺถุหิ อโหสิ ฯ

“มา ภนฺเต เอวมกตฺถ; สมณธฺมโม นาม, สรีเร ยาเปเนเต,
สกกฺกา กาทฺฐํ; นิปชฺชิตฺวา อาสิณฺจณฺธาติ ปุณฺปุณฺนี ยาจิ ฯ

พระมหาบาลปริกษากรัชกาย

“คจฺฉวฺโส, มนฺเตตฺวา ชานิสฺสามิติ ฯ

เถรสฺส จ ตตฺถ เนว ภาตี น สาลโหิตา อตฺถิ, เกน สทฺธิ มนฺเตยฺย ?
กรชกาเยน ปน สทฺธิ มนฺเตนฺโต “วเทหิ ตาว อาวฺโส ปาลิต, ก็ อกฺขิ
โอลฺเกสฺสสิ อุทาทุ พุทฺธสฺสํ? อนมตคฺคสฺมี หิ สํสาร์วณฺเณ ตว
อกฺขิกาณฺสฺส คณฺนา นตฺถิ, อนเภานิ ปน พุทฺธสฺตานิ พุทฺธสฺสฺสานิ
อตีตานิ; เตสฺส เอกพุทฺโธปิ น ปริจฺฉินฺโน, อิทานิ อิมํ อนฺโตวสฺสํ ตโย
มาเส น นิปชฺชิสฺสามิติ เต มาณสํ พทฺธํ; ตสฺมา จกฺขุณี เต นสฺสนตฺ
วา ภิชฺชนตฺวา; พุทฺธสฺสํ เมว ธาเรหิ, มา จกฺขุณีติ ภูตกาเย โวทฺนฺโต
อิมํ คธา อภาสิ

“จกฺขุณิ หายนฺตฺ มมายิตานิ,
 โสตานิ หายนฺตฺ, ตเถว เทโท,
 สพฺพมปิทํ หายตฺ เทหนิสฺสิตํ;
 กิการณา ปาลิต ตฺวํ ปมชฺชสฺสิ ๑
 จกฺขุณิ ชีรฺนตฺ มมายิตานิ,
 โสตานิ ชีรฺนตฺ, ตเถว กาโย,
 สพฺพมปิทํ ชีรตฺ กายนิสฺสิตํ;
 กิการณา ปาลิต ตฺวํ ปมชฺชสฺสิ ๑
 จกฺขุณิ ภิชฺชนตฺ มมายิตานิ,
 โสตานิ ภิชฺชนตฺ, ตเถว รูปํ,
 สพฺพมปิทํ ภิชฺชตฺ รูปนิสฺสิตํ;
 กิการณา ปาลิต ตฺวํ ปมชฺชสฺสีติ ๑

พระมหาบาลตาบอดและบรรลุลอรหัต

เอวํ ตีหิ คาถาหิ อตฺตโน โอวาทํ ทตฺวา นิสินฺนโก ว นตฺถกมฺมํ
 กตฺวา คามํ ปิณฺฑทาย ปาวิสิ ๑
 เวชฺโช ทิสฺวา “กึ ฆนฺเต นตฺถกมฺมํ กตฺนฺติ ปุจฺฉิ ๑
 “อาม อุปาสกาติ ๑
 “กึทิสํ ฆนฺเตติ, รุชฺเตว อุปาสกาติ ๑
 “นีสีทิตฺวา โว ฆนฺเต กตํ, นิปชฺชิตฺวาติ ๑
 เถโร ตฺถุหิ อโหสิ; ปุณฺปุณฺํ ปุจฺฉิตฺปิ, น กิณฺจ กเถสิ ๑

อด นั เวชโซ “ภนฺเต ตุมฺเห สปฺปายํ น กโรถ, อชฺช ปฏฺจาย
‘อสุเกน เม เตลํ ปกฺกนฺติ มา วทิตฺถ, อหํปี ‘มยา โว เตลํ
ปกฺกนฺติ น วกฺขามํตี อาท ๑

โส เวชเชน ปจฺจกฺขาโต, วิหารํ คนฺตฺวา “เวชเชนาปี ปจฺจกฺขาโตสิ,
อิริยาปถํ มา วิสฺสชฺชติ สมณฺาติ,

“ปฏฺธิกฺขิตฺโต ติกิฉฺฉาย เวชเชนาสิ วิวชฺชิตฺโต
นียโต มจฺจฺราชสฺส, ก็ ปาลิต ปมชฺชสีติ

อิมาย คากาย อตฺตานํ โอวทิตฺวา สมณธมฺมํ อกาสิ ๑

อดสฺส มชฺฌิมยามเ อตฺติกนฺตมตฺเต, อปฺพุพฺมํ อจฺริมํ อกฺขิณี เจว
กิลเสา จ ปภิชฺชํสู ๑

โส สุกฺขวิปสฺสโก อรหา หุตฺวา คพฺภํ ปวิสิตฺวา นิสํสีติ ๑

ชาวบ้านบำรุงพระมหาบาล

พระสงฆ์ ๖๐ รูปบรรลุลอรหัต

ภิกฺขุ ภิกฺขาจารเวลาย คนฺตฺวา “ภิกฺขาจารกาโล ภนฺเตติ อหํสู ๑

“กาโล อาวุโสติ ๑

“อาม ภนฺเตติ ๑

“เตนหิ คจฺจนฺตาติ ๑

“ตุมฺเห ปน ภนฺเตติ ๑

“อกฺขิณี เม อาวุโส ปรีหีนานํตีติ ๑

เต ตสส อภิณี โอลิเกตวา อสสุปฺณณเนตฺตา หุตฺวา “ภนฺเต
 มา จินฺตยิตฺถ, มยฺ โว ปฺริชคฺคิสฺสามาติ เถโร อสฺสาเสตฺวา กตฺตพฺพยฺตฺตํ
 วตฺตปฺฏิวตฺตํ กตฺวา คามํ ปวิสฺสีสุ ฯ

มนุสฺสา เถโร อทิสฺวา “ภนฺเต อมฺหากํ อโย โภจฺจิทฺติ ปุจฺจิตฺวา
 ตํ ปวตฺตี สุตฺวา ยาคุํ เปเสตฺวา สยํ ปิณฺทปาทํ อาทาย คนฺตฺวา
 เถโร วนฺทิตฺวา ปาทมฺULE ปวณฺณมานา โรทิตฺวา “มยฺ ภนฺเต ปฺริชคฺคิสฺสาม,
 ตฺมฺเห มา จินฺตยิตฺถาติ สมสฺสาเสตฺวา ปกฺกมฺีสุ ฯ

ตโต ปฺนฺจาย นิพฺพุทฺธํ ยาคฺคตฺตํ วิหารเมว เปเสนฺติ ฯ

เถโรปี อิตฺเร สฺมฺจิกฺกฺขุ นินฺตรํ โอบทฺติ ฯ

เต ตสฺสโสภาเท จตฺวา อฺปกกฺกฺจาย ปวารณาย, สพฺเพ ว สห
 ปฺริสฺมฺภิทาหิ อรหฺตํ ปาปฺณฺีสุ, วุตฺถวสฺสา จ ปน สตฺถารํ ทฺนฺจฺกามา
 หุตฺวา เถโร อาหํสู “ภนฺเต สตฺถารํ ทฺนฺจฺกามมฺหาติ ฯ

เถโร เตสํ วจฺนํ สุตฺวา จินฺเตสิ “อหํ ทฺพฺพลฺ, อนฺตรามคฺเค จ
 อมนุสฺสปรึคฺคหิตา อฏฺวี อตฺถิ, มยิ เอเตหิ สทฺธิ คจฺฉนฺเต, สพฺเพ
 กิลมฺิสฺสนฺติ, กิกฺขปี ลภิตฺุํ น สกฺขิสฺสนฺติ, อิเม ปุเรตรเมว
 เปเสตฺสามีติ ฯ

อถ เน อาห “อาวุโส ตฺมฺเห ปุโรโต คจฺฉนฺตาติ ฯ

“ตฺมฺเห ปน ภนฺเตติ ฯ

“อหํ ทฺพฺพลฺ, อนฺตรามคฺเค จ อมนุสฺสปรึคฺคหิตา อฏฺวี อตฺถิ,
 มยิ ตฺมฺเหหิ สทฺธิ คจฺฉนฺเต, สพฺเพ กิลมฺิสฺสธ, ตฺมฺเห ปุโรโต คจฺฉนฺตาติ ฯ

“มา ภนฺเต เอวํ กริตฺถ, มยฺ ตฺมฺเหหิ สทฺธิเยว คมฺิสฺสามาติ ฯ

“มา โว อาวุโส เอวํ รุจฺจิตฺถ, เอวํ สนฺเต มยฺหํ อผาสฺกํ
 ภวิสฺสติ, มยฺหํ กนิฏฺโฐ ตฺมฺเห ทิสฺวา ปุจฺจิสฺสติ, อถสฺส มม จกฺขุณฺ

ปริหีนภาวํ อารโจะยยาถ; โส มยหํ สนฺตํ กณฺจิทเว ปหิณฺสฺสติ; เตน
สทฺธิ อากฺขณฺสฺสํ; ตุมฺเห มม วจเนน ทสพลญฺจ อสีติมหาเถเร จ
วณฺทถาติ เต อญฺโฆเชติ ฯ

เต เถรํ ขมาเปตฺวา อนฺโตคามํ ปวิสีสุ ฯ

พระสงฆ์ ๖๐ รูป อําลาญาติโยมไปเฝ้าพระบรมศาสดา แจ้งข่าวน้องชาวพระมหาบาล

มนุสฺสา เต นิสีทาเปตฺวา ภิกฺขุ ทตฺวา “กึ ฆนฺเต อญฺยานํ
คมนาการโ ปญฺญาตตีติ ฯ

“อาม อฺปาสกา, สตถารุํ ทฺวญฺจกามมหาติ ฯ

เต ปุณฺปุณฺํ ยาจิตฺวา เตสํ คมนนฺทเมว ตฺวา อนฺคฺนตฺวา
ปริเทวิตฺวา นินฺตตีสุ ฯ

เตปี อนฺปุพฺเพน เซตวนํ คนฺตฺวา สตถารญฺจ มหาเถเร จ
เถรสฺส วจเนน วณฺทิตฺวา ปุณฺทิวเส, ยตถ เถรสฺส กนิฏฺโจะ วสติ; ตํ
วีกิ ปิณฺฑทาย ปวิสีสุ ฯ

กฺกฺมพิโก เต สยฺชานิตฺวา นิสีทาเปตฺวา กตปฏฺิสนฺถาโร,
“ภาติกตฺเถโร เม กุหิณฺติ ปุจฺฉิ ฯ อถสฺส เต ตํ ปวตฺตี อารโจะสุํ ฯ

สามเณรป่าลิตนำพระมหาบาลกลับวัดเชตะวัน

โส เตสํ ปาทมฺเเล ปวณฺณฺนฺโต โรทิตฺวา ปุจฺฉิ “อิทานิ ฆนฺเต
กึ กาทพฺพนฺติ ฯ

“เถโร อิโต กสฺสจฺจ คมนํ ปุจฺจาสิสฺสติ, คตกาเล เตน สทฺธิ
อากฺมิสฺสตีติ ฯ

“อัย เม ฆนเต ภาคินะโย ปาลีโต นาม, เอตํ เปเสถติ ฯ
 “เอวํ เปเสตุํ น สกกา, มคเค ปริปนุโธ อตุถิ, ปพฺพาเชตฺวา เปเสตุํ
 วมฺมุตฺตีติ ฯ

“เอวํ กตฺวา เปเสถ ฆนเตติ ฯ อถ นํ ปพฺพาเชตฺวา อทฺตมาสมตฺตํ
 จีวรคฺคหณาทินิ สิกฺขาเปตฺวา มคคํ อัจฺจิจิตฺวา ปหิณฺสีสุ ฯ

โส อนุปฺพุเพน ตํ คามํ ปตฺวา คามทฺวาเร เอกํ มหุลลํ ทิสฺวา
 “อิมํ คามํ นิสฺสาย โกจิ อารญฺญโก วิหาโร อตุถิตฺติ ปุจฺฉิ ฯ

“อตุถิ ฆนเตติ ฯ

“โก ตตฺถ วสตีติ ฯ

“ปาลีตตฺเถโร นาม ฆนเตติ ฯ

“มคคํ เม อัจฺจิกฺขเถติ ฯ

“โกสิ ตวํ ฆนเตติ ฯ

“เถรสฺส ภาคินะโยมฺหิตฺติ ฯ

อถ นํ คเหตุวา วิหารํ เนสิ ฯ โส เถรํ วนฺทิตฺวา อทฺตมาสมตฺตํ
 วตฺตปฺปฏิวตฺตํ กตฺวา เถรํ สมนฺมา ปฏฺิษคฺคิตฺวา “ฆนเต มาตุลลกฺกมฺพิโก
 เม ตุมฺหากํ อากมนํ ปจฺจาสีสฺสติ; เถถ, คจฺฉามาติ อาห ฯ

“เตนหิ เม ยญฺจิกฺโกฏฺฐิ คณฺหาหิตฺติ ฯ

สามเณรหลงเสียงหญิงและศีลขาด

โส ยญฺจิกฺโกฏฺฐิ คเหตุวา เถเรน สทฺธิ อนุโตคามํ ปาวิสิ ฯ
 มนุสฺสา เถรํ นิสีทาเปตฺวา “กึ ฆนเต คมนากาโร โว ปญฺญา
 ยตีติ ปุจฺฉีสุ ฯ

“อาม อุปาสกา, คนฺตฺวา สตฺถารํ วนฺทิสฺสามีติ ฯ

เต นานปฺปกาเรน ยาจิตฺวา อลภนฺตา เถรํ อุกฺโขเชนฺตา
อุปทฺตมฺปถํ คนฺตฺวา โรทิตฺวา นีวตฺตีสฺสุ ฯ

สามเณโร เถรํ ยญฺจิกโกภฺยิยา อาทาย คจฺจนฺโต อนฺตรามคฺเค อญฺญิยํ
สงฺกญฺจนคฺรํ นาม เถเรน อุปนิสฺสาย วุตฺตปฺพุพคามํ สมฺปาปฺณิ ฯ

โส ตโต นิกฺขมิตฺวา อรณฺเณ คายิตฺวา ทารุณี อุทฺธรนฺติยา
เอกิสฺสา อิตฺถิยา คีตสทฺทํ สุตฺวา สเร นิมิตฺตํ คณฺหิ ฯ

ประโยคหลงเสียงนาง

อิตฺถีสทฺโท วิย หิ อญฺโณ สทฺโท ปุริสํ สกฺลสรีรํ ฝริตฺวา
จาทฺถํ สมตฺถิ นาม นตฺถิ ฯ

เตนาท ภควา “นาหํ ภิกฺขเว อญฺญํ เอกสทฺทมฺปิ
สมนุสฺสสามิ, โย เอวํ ปุริสสฺส จิตฺตํ ปริยาทาย ติญฺจติ; ยถยิทํ
ภิกฺขเว อิตฺถีสทฺโทติ ฯ

สามเณโร ตตฺถ นิมิตฺตํ คเหตุวา ยญฺจิกโกภฺยิ วิสฺสชฺเชตฺวา “ติญฺจ
ตาว ภนฺเต, กิจฺจํ เม อตฺถิตฺติ ตสฺสา สนฺติกํ คโต ฯ

สา ตํ ทิสฺวา ตฺถนฺหิ อโหสิ ฯ

โส ตาย สทฺธี สีสฺวิปตฺตํ ปาปฺณิ ฯ

เถโร จินฺเตสิ “อิทาเนเวโก คีตสทฺโท สฺวยิตฺถ, โส จ โข อิตฺถิยา,
สามเณโรปิ จิรายติ, โส สีสฺวิปตฺตํ ปตฺโต ภวิสฺสตีติ ฯ

โสปี อตฺตโน กิจฺจํ นิฏฺจาเปตฺวา อาคนฺตฺวา “คจฺฉาม ภนฺเตติ อาห ฯ

พระมหาบาลไม้คอบคนชั่ว

อด นํ เถโร ปุจฺฉิ “ปาโป ชาโตสิ สามเณราติ ฯ
โส ตฺถุหิ หุตฺวา ปุณฺปนํ ปุณฺนุจฺปิ น กิณฺจ กเถสิ ฯ
อด นํ เถโร อาห “ตาทิเสน ปาเปณ มม ยญฺจิกฺกคฺคหณกิจฺจํ
นตฺถิตฺติ ฯ

โส สํเวคปฺปตฺโต กาสายานิ อปเนตฺวา คิหิณฺยาเมณ ปรีทหิตฺวา
“ภนฺเต อหํ ปุพฺเพ สามเณโร, อิทานิ ปนฺมहि คิหิ ชาโต;
ปพฺพชนฺโตปิจาหํ น สทฺธาย ปพฺพชฺโิต, มคฺคปริปนฺนถฺยเณ ปพฺพชฺโิต;
เอถ, คจฺจามาติ อาห ฯ

“อาวุโส คิหิปาโปปิ สมณปาโปปิ ปาโปเยว; ตฺวํ สมณภาเว จตฺวาปิ
สํมตฺตํ ปุเรตฺถํ นาสกฺขิ; คิหิ หุตฺวา กิณฺนาม กถฺยาณํ กริสฺสสิ;
ตาทิเสน ปาเปณ มม ยญฺจิกฺกคฺคหณกิจฺจํ นตฺถิตฺติ ฯ

“ภนฺเต อมนุสฺสุปฺปทฺโต มคฺโค, ตฺมเห จ อนฺธา, กถํ อธิ วสิสฺสเถธาติ ฯ
อด นํ เถโร “อาวุโส ตฺวํ มา เอวํ จินฺตฺยิ, อิเธว เม นิปฺชชิตฺวา
มรณฺตสฺสาปิ อปรารฺปํ ปวณฺณนฺตสฺสาปิ, ตยา สทฺธิ คมนํ นาม นตฺถิตฺติ
วตฺวา อีมา คธา อภาสิ

“หนฺทาหํ หตฺจกฺขุสฺมิ กนฺตารทฺธานมาคฺโต,
สยมาโน น คจฺจามิ; นตฺถิ พาเล สหายตา ฯ
หนฺทาหํ หตฺจกฺขุสฺมิ กนฺตารทฺธานมาคฺโต
มริสฺสามิ, โน คมิสฺสามิ; นตฺถิ พาเล สหายตาติ ฯ

ตัม สุตฺวา อิตโร สํเวชชาโต, “ภาริยํ วัต เม สาหสิกํ อนนฺจจวิกํ
 กมฺมํ กตฺนฺติ พาทา ปคฺคยฺห กนฺทนฺโต วนสณฺฑํ ปกฺขนฺทิตฺวา ตถา
 ปกฺกนฺโต ว อโหสิ ฯ”

อาสนะท้าวสักกะร้อน

เถรสฺสาปิ สีลเตเชน สฺฐจฺฉิโยชนายามํ ปณฺณาสโยชนวิตถตํ
 ปณฺณรตโยชนพหฺลํ ชยฺสุมนปฺปฺพวณฺณํ นิสิตฺนุญฺจหนฺกาเลสุ
 โอนมนฺนุนมนปกฺตีกํ สกฺกสฺส เทวราชสฺส ปณฺฑุกมฺพลสิลาสนํ อุณฺหาการํ
 ทสฺเสสิ ฯ”

สกฺโก “โก นฺุ โข มํ ฌานา จาเวตุกาโมติ โอลเณนฺโต ทิพฺเพน
 จกฺขุณา เถริ อทุทส ฯ”

เตนาหุ ปฺราณา

“สทฺสเนตฺโต เทวินฺโท	ทิพฺพจกฺขุํ วิโสธฺยิ
‘ปาปครฺหิ อยํ ปาโล	อาชีวํ ปฺริโสธฺยิ’,
สทฺสเนตฺโต เทวินฺโท	ทิพฺพจกฺขุํ วิโสธฺยิ
‘ธมฺมครุโก อยํ ปาโล	นินฺนโน สาสเน รโตติ ฯ”

อถสฺส เอตทโหสิ “สจฺาหํ เอวรูปสฺส ปาปครฺหิโน ธมฺมครุกสฺส
 อยฺยสฺส สนฺติกํ น คมิสฺสามิ, มุฑฺธา เม สตฺตธา ฝเลยฺย; คมิสฺสามิสฺส
 สนฺติกนฺติ ฯ”

ตโต

สหสฺสเนตฺโต เทวินฺโท เทวราชฺชสิริโร
ตํบเณน อาคนฺตฺวา, จกฺขุปาลํ อุปาคมิ ฯ

อุปคนฺตฺวา จ ปน เณรฺสฺสาวิทฺุเร ปทสทฺทํ อกาลิ ฯ
อถ นํ เถโร ปุจฺฉิ “โก เอโสติ ฯ
“อหํ ฆนฺเต อทฺธิโกติ ฯ
“กุหิ ยาสิ อุปาสกาทิ ฯ
“สวตฺถิยํ ฆนฺเตติ ฯ
“ยาหิ อาวุโสติ ฯ
“อโยโย ปน ฆนฺเต กุหิ คมิสฺสตีติ ฯ
“อหิปี ตตฺถเวว คมิสฺสามิตี ฯ
“เตนหิ เอกโต ว คจฺฉาม ฆนฺเตติ ฯ
“อหํ ทุพฺพลอ, มยา สทฺธิ คจฺฉนฺตสฺส ตว ปปฺโปจ ฆวิสฺสตีติ ฯ
“มยฺหํ อจฺฉายิกํ นตฺถิ; อหิปี อโยเยน สทฺธิ คจฺฉนฺโต ทสฺสุ
ปฺลฺลภกิริยวตฺถุสฺส เอกํ ลภิสฺสามิ; เอกโต ว คจฺฉาม ฆนฺเตติ ฯ

เถโร “เอโส สปฺปริโส ฆวิสฺสตีติ จินฺเตตฺวา “เตนหิ ยญฺฉิโกฏฺฐิ คณฺห
อุปาสกาทิ อาห ฯ

ทำวสัถกะพาพระเถระกลับวัดเชตวัน

สกุโก ตถา กตฺวา ปจฺวี สงฺฆิปนฺโต สายณฺหสมเย เชตวัน
สมฺปาเปตี ฯ

เถโร สงฺขปณฺวาทิสฺสทฺเต สุตฺวา “กตฺเถโส สทฺโทติ ปุจฺฉิ ฯ

“สวตฺถิยํ ฆนฺเตติ ฯ

“มยํ คมนกาเล จิเรน คมิมฺหาติ ฯ

“อหํ อุชฺฐกมคฺคํ ชานามิ ฆนฺเตติ ฯ

ตสฺมี ขณฺเณ เถโร “นายํ มนุสฺโส, เทวตา ภวิสฺสตีติ สลฺลภฺเขตี ฯ

สทฺสฺสเนตฺโต เทวินฺโท

เทวราชฺชสีริธโร

สงฺฆิปิตฺวาน ตํ มคฺคํ

จิปฺเป สวตฺถิมาคมิ ฯ

โส เถรสฺเสวตฺถาย ฆนฺนิฏฺฐกฺกฺกฺมฺพิเกน การิตํ ปณฺณสาถํ เนตฺวา
ผลเก นิสีทาเปตฺวา ปิยสหายวณฺณเณน ตสฺส สนฺตีกํ คนฺตฺวา “สมฺม
ปาลาติ ปกฺโกสิ ฯ

“กึ สมฺมาติ ฯ

“เถรสฺส อากตฺภาวํ ชานาสีติ ฯ

“น ชานามิ, กึ ปนฺ เถโร อากโตติ ฯ

“อาม สมฺม, อิทานาหํ วิหารํ คนฺตฺวา เถโร ตยา
การิตปณฺณสาถายํ นิสินฺนํ ทิสฺวา อากโตมฺหีติ วตฺวา ปกฺกามิ ฯ

กฺกฺกฺมฺพิโกปี วิหารํ คนฺตฺวา เถโร ทิสฺวา ปาทฺมุเล ปวณฺณฺเนตฺโต โรทิตฺวา
“อิหํ ทิสฺวา อหํ ฆนฺเต ตุมฺหากํ ปพฺพชิตฺตุํ นาทาสินฺตฺวาทีนิ วตฺวา

เทว ทาสทารเก ภูชิสเส กตฺวา เณรสฺส สนฺติเก ปพฺพาเซตฺวา
“อนฺโตคฺคามโต ยาคฺกุตฺตาทีนึ อหริตฺวา เณโร อฺปฺภฺจฺหถาติ ปฺภฺปิปาเทสิ ฯ
สามเณรา วตฺตปฺภฺวิวตฺตํ กตฺวา เณโร อฺปฺภฺจฺหีสุ ฯ

พระเถระเหยียบแมลงค่อมทอง

อถกทิวสํ ทิสาวาสีโน ภิกฺขุ “สตฺถารํ ปสฺสิสฺสสามาติ เซตวนํ
อาคนฺตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา อสีติมหาเถเร ทิสฺวา วิหารจาริกํ จรฺนฺตา
จกฺขุपालตฺเถรสฺส วสนฺนฺจฺฉานํ ปตฺวา “อิทฺปิ ปสฺสิสฺสสามาติ สายํ ตทภิมฺขา
อเหตุํ ฯ

ตสมึ ขณฺเ มหามาเมโฆ อฺภฺจฺหิ ฯ

เต “อิทานิ สายจ, เมโฆ จ อฺภฺจฺจิตฺ, ปาโต ว อาคนฺตฺวา
ปสฺสิสฺสสามาติ นินฺวตฺตึสุ ฯ

เทโว ปจฺมยาเม วสฺสิตฺวา มชฺฉิมยาเม วิคฺโต ฯ

เถโร อารทฺธวิริโย อาจิณฺณจกฺกมนฺ; ตสฺมา ปจฺฉิมยาเม จกฺกมนํ
โอตฺริ ฯ

ตทา ปน นววฺจฺจาย ภูมียา พหุ อินฺทโคปกฺกา อฺภฺจฺหีสุ ฯ

เต เถเร จกฺกมนฺเต, เขภฺยฺเยน วิปชฺชีสุ ฯ

อนฺเตวาสิกา เณรสฺส จกฺกมนฺจฺฉานํ กาลสฺเสว น สมฺมชฺชีสุ ฯ

อิตฺเร ภิกฺขุ “เถรสฺส วสนฺนฺจฺฉานํ ปสฺสิสฺสสามาติ อาคนฺตฺวา
จกฺกมนฺ ปาณเก ทิสฺวา “โก อิมสฺมึ จกฺกมฺตีติ ปุจฺฉีสุ ฯ

“อมฺหากํ อฺปชฺฌาโย ฆนฺเตติ ฯ

เต อุชฌายีสุ “ปัสสถ สมณสฺส กมฺมํ; สจกฺขุกาเล นิปชฺชิตฺวา
นิทฺทายนฺโต กิณฺจิ อกฺตฺวา, อิทานิ จกฺขุวิกฺลกาเล ‘จํกมามิตี เอตฺตเก
ปาณเ มาเรตี; ‘อตุถํ กริสฺสามิตี อนตุถํ อกริตี ฯ”

อด เต คนฺตฺวา ตถาคตฺสฺส อาโรเจสุํ “ภนฺเต จกฺขุपालตฺเถโร
‘จํกมามิตี พหุ ปาณเก มาเรตีติ ฯ”

“กึ ปน โส ตุมฺเหหิ มาเรนฺโต ทิฏฺฐโจติ ฯ”

“น ทิฏฺฐโจ ภนฺเตติ ฯ”

“ยเถว ตุมฺเห ตํ น ปัสสถ; ตถา โสปี เต ปาณเ น ปัสสติ,
จีณาสวานํ มรณเจตนา นาม นตฺถิ ภิกฺขเวติ ฯ”

“ภนฺเต อรหตฺตสฺส อฺปนิสฺสเย สติ, กสฺมา อนฺโธ ชาโตติ ฯ”

“อตุตฺตนา กตกมฺมวเสน ภิกฺขเวติ ฯ”

“กึ ปน ภนฺเต เตน กตฺนฺติ ฯ”

“เตนหิ ภิกฺขเว สุณฺณถ:

บุรพกรรมของพระเจ้ากชุกบาล

อตีเต พาราณสียํ พาราณสีราเช รชฺชํ กาเรนฺเต, เอโก เวชฺโช
คามนิคเม จริตฺวา เวชชกมฺมํ กโรนฺโต เอกํ จกฺขุทฺทพฺพลํ อิตฺถิํ ทิสฺวา
ปฺจุฉิ “กินฺเต อผาสฺกนฺติ ฯ”

“อกฺขิหิ น ปัสฺสามิตี ฯ”

“เกสชฺชนฺเต กริสฺสามิตี ฯ”

“กโรหิ สามิตี ฯ”

“กึ เม ทสฺสตีติ ฯ”

“สเจ เม อกฺขิณี ปากติกาณี กาคุํ สกฺขิสฺสตี, อหนฺเต สทฺธิ
ปฺุตฺตธิตาหิ ทาสี ภวิสฺสามีติ ฯ

โส “สาธฺตฺติ เกสชฺชํ สํวิทฺหิ ฯ

เอกเกสชฺเชเนว อกฺขิณี ปากติกาณี อหฺลํ ฯ

สา จินฺเตสฺสิ “อหํ เอตฺสฺส ‘สปฺุตฺตธิตา ทาสี ภวิสฺสามีติ
ปฺฏิขานี, น โข ปน มํ สณฺเฬน สมฺมาจริสฺสตี, วณฺเจสฺสามิ นนฺติ ฯ

สา เวชฺเชนาคนฺตฺวา “กัีทิสํ ภทฺเทติ ปฺญฺจา, “ปฺุพฺเพ เม
อกฺขิณี โถกํ รุชฺชิสฺสุ, อิทานิ อติเรกตฺรํ รุชฺชนฺตีสฺสิ อาท ฯ

เวชฺโซ “อํ มํ วณฺเจตฺวา กิณฺจิ อทาตุกามา, น เม เอตฺยา
ทินฺนภตฺติยา อตุโถ, อิทานิ ตํ อนนฺธํ ภริสฺสามีติ จินฺเตตฺวา เคหํ คนฺตฺวา
ภริยา ย ตมตฺถํ อัจจิกฺขิ ฯ

สา ตฺถนฺทึ อโหสิ ฯ

โส เอกํ เกสชฺชํ โยเชตฺวา ตสฺสา สนฺตีกํ คนฺตฺวา “ภทฺเท อิมํ
เกสชฺชํ อณฺชาหีติ อณฺชาเปสิ ฯ

เทว อกฺขิณี ทิปฺสิขา วิย วิชฺฌมายีสฺสุ ฯ โส เวชฺโซ จกฺขุปาโล
อโหสิ ฯ

ประโยชน์คอกคาถา

“ภิกฺขเว ตทา มม ปฺุตฺเตน กตกมฺมํ ปจฺจโต ปจฺจโต อนฺุพฺนฺธิ,
ปาปกมฺมํ หิ นามेतํ ฐํ วหโต พลิวทฺทสฺส ปทํ จกฺกํ วิย อนฺุคจฺจตีสฺสิ
อิทํ วตฺถุํ กเถตฺวา อนฺุสนฺธิ ฃมฺเฏตฺวา ปตฺติจฺจาปิตมตฺตีกํ สาสนํ
ราชมฺุทฺทาย ลณฺจฺนโต วิย ฐมฺุราชา อิมํ คาถมาห

“มโนปฺุพฺพงฺคมา ฐมฺมา มโนเสฏฺฐา มโนมยา;

มนสา เจ ปทุภูเจน ภาสติ วา กโรติ วา,
ตโต นั ทุกขมเนวติ จกุกัว วหโต ปทนุติ ฯ

แก้อรธ

ตตถ “มโนติ กามาวจรกุสลาทีเกทํ สพฺพมปี จตฺตุมภิกจิตฺตํ ฯ
อิมสฺมี ปน ปเท ตทา ตสฺส เวชฺชสฺส อุปฺปนฺนจิตฺตวเสน นิยมิยานํ
วตฺถาปิยมานํ ปริจฺฉิขฺชมานํ, โทมนสฺสสทคตํ ปฏฺฐิมสมฺปยุตฺตํ
จิตฺตเมว ลพฺภติ ฯ

ปฺพุพฺพคฺมาติ: เตน ปจฺมคฺมาโม หุตฺวา สมฺนฺนาคตา ฯ ฐฺมาติ:
คุณฺเทศนาปริยตฺตนิสฺสตฺตนิชฺชีวเสน จตฺตาโร ฐฺมา นาม ฯ

เตสุ

“น หิ ฐฺโม อฐฺโม จ อุโก สมฺวิปากิโน,
อฐฺโม นิรยํ เนติ ฐฺโม ปาเปติ สุกฺคตฺตินฺติ
อยํ คุณฐฺโม นาม ฯ

“ฐฺมํ โว ภิกฺขเว เทเสสฺสามิ อาทิกฺลฺยาณนฺติ อยํ เทสนาฐฺโม
นาม ฯ

“อิธ ปน ภิกฺขเว เอกจฺเจ กุลปฺุตฺตา ฐฺมํ ปรียาปฺุณฺนฺติ สุตฺตํ
เคยฺยนฺติ อยํ ปรียตฺติฐฺโม นาม ฯ

“ตสฺมี โข ปน สมเย ฐฺมา โหนฺติ, ขนฺธา โหนฺตีติ อยํ
นิสฺสตฺตฐฺโม นาม ฯ

นิชฺชีวฐฺโมติปิ เอเสว นโย ฯ

เตสุ อิมสมิ จาเน นิสตตตนิชชีวธมโม อธิปเปโต ฯ
โส อตถโต ตโย อรูปโน ขนฺธา “เวทนาภฺขนฺโร สญฺญาภฺขนฺโร
สงฺขารภฺขนฺโรติ ฯ

เอเต หิ, มโน ปุพฺพงฺคโม เอเตสนฺติ มโนปุพฺพงฺคมา นาม ฯ

“กถํ ปเนเตหิ สทฺธิ เอกวตฺถุโก เอการมฺมโณ อปุพฺพํ อจริมํ
เอกภฺขณเณ อฺปปชฺชมาโน มโน ปุพฺพงฺคโม นาม โหติติ ฯ
อฺปปาทปฺปจฺจยตฺถเณ ฯ

ยถา หิ พหุสุ เอกโต ความฆาตาติกมฺมานิ กโรนฺเตสุ, “โก เตสํ
ปุพฺพงฺคโมติ วุตฺเต, โย เตสํ ปจฺจโย โหติ, ยํ นิสฺสาย เต ตํ กมฺมํ
กโรนฺติ; โส ทตฺโต วา มตฺโต วา “เตสํ ปุพฺพงฺคโมติ วุจฺจติ; เอวํ
สมฺปทมิทํ เวทิตพฺพํ ฯ

อิติ อฺปปาทปฺปจฺจยตฺถเณ มโน ปุพฺพงฺคโม เอเตสนฺติ
มโนปุพฺพงฺคมา ฯ น หิ เต, มเน อนฺนฺปปชฺชนฺเต, อฺปปชฺชิตฺตํ สกฺโกณฺติ
ฯ มโน ปน, เอกจฺเจสุ เจตฺติเกสุ อนฺนฺปปชฺชนฺเตสุปิ, อฺปปชฺชติเยว ฯ

อธิปติวเสน ปน มโน เสฏฺโฐ เอเตสนฺติ มโนเสฏฺฐา ฯ

ยถา หิ โจราทินํ โจรเชฏฺฐกาทโย อธิปติโน เสฏฺฐา; ตถา
เตสมฺปิ มโนติ มโนเสฏฺฐา ฯ

ยถา ปน ทารุอาทิตฺติ นิปฺพนฺนานิ ตานิ ตานิ ภณฺฑทานิ
ทารุมาทิตฺติ นาม โหนฺติ; ตถา เอเตปิ มนฺโต นิปฺพนฺนตฺตา มโนมยา
นาม ฯ

ปทฺฐเจนาติ: อาคนฺตุเกหิ อภิชฺฌาที่หิ โทเสหิ ปทฺฐเจน ฯ
ปกตฺติมโน หิ ภาวํคจิตฺตํ ฯ

ตํ อปฺปทฺฐจํ, ยถา หิ ปสฺนุนํ อุกทํ อาคนฺตุเกหิ นีลาที่หิ
อุปกฺกิลิฏฺฐจํ นีโลทกาภิเกทํ โหติ, น จ นวํ อุกทํ นาปี ปุริมํ
ปสฺนุนอกฺทกเมว; ตถา ตมฺปิ อาคนฺตุเกหิ อภิชฺฌาที่หิ โทเสหิ ปทฺฐจํ
โหติ, น จ นวํ จิตฺตํ, นาปี ปุริมํ ภาวํคจิตฺตเมว ฯ

เตนาท ภาควา “ปภสฺสรมิตํ ภิกฺขเว จิตฺตํ ฯ ตถจ โจ
อาคนฺตุเกหิ อุปกฺกิลิเสหิ อุปกฺกิลิฏฺฐนฺติ ฯ

เอวํ มนฺสา เจ ปทฺฐเจน ฯ

ภาสติ วา กโรติ วาติ: โส ภาสฺมาโน จตุพฺพิธํ วจฺิจฺจุจฺริตเมว
ภาสติ, กโรนฺโต ติวฺิธํ กายทฺุจฺริตเมว กโรติ, อภาสฺนฺโต อกโรนฺโต
ตาย อภิชฺฌาที่หิ ปทฺฐจฺมานสตาย ติวฺิธํ มโนทฺุจฺริตํ ปุเรติ ฯ
เอวมสฺส ทส อกฺุสสลกมฺมปถา ปารีปุรี คจฺจนฺติ ฯ

ตโต นํ ทฺุภฺขมเนวตีติ: ตโต ติวฺิธทฺุจฺริตโต ตํ ปุคฺคํ
ทฺุภฺขมเนวตี: ทฺุจฺริตานุภาเวน จตฺุสฺส อปาเยสฺส วา มนฺุสเสสฺส วา
ตมตฺุตภาวํ คจฺจนฺตํ กายวตฺุถกมฺปิ อิตรวตฺุถกมฺปีติ อิมินา ปรียาเยน
กายิกเจตฺุสิกํ วิปากทฺุภฺขํ อนฺุคจฺจนฺติ ฯ

ยถากิ ? จกํ ว วหโต ปทฺุทฺุติ: ฐฺุเร ยฺุตฺุตฺุสฺส ฐฺุริ วหโต
พลีพทฺุทฺุสฺส ปทํ จกํ วิย ฯ

ยถา हि सो ऐक्यं त्वसं त्वेषु पञ्चपि तस्यि अथत्तमास्यि
वहनोत् जगत् नित्तत्तत्तुं चहितुं न सकोति; अध्वसुत् प्रोत्
अतिकमनत्तत्तु युक्तं किं पाठति, पञ्चोत् प्रतिकमनत्तत्तु जगत् अरुम्तं
प्रतिहतु; अमेहि त्वीहि कारणेहि पाठन्तं जगत् तत्तत्तु पथानुपथिक्तं
โหนत्ति, तदेव मनसा पथुञ्जेन तीणि त्वज्जितानि पुเรत्तวา जितं पुक्तत्त
निरयात्तिसु तत्तत्तु तत्तत्तु कत्तत्तत्तत्तत्तु त्वज्जितम्तत्तु กายิกम्ปิ जेतติगम्ปิ
त्वक्तुं अनुपन्नत्तत्ति ๑

คถาปรีโยธานะ ตีตสทสสา ภิกขุ สห ปฏิสมภิทาหิ อรหตฺตํ
ปาปฺณีสฺ ๑ สมฺปตฺตปรีธายปิ เทสนา สาทฺธิกา สผลา อโหสีติ ๑

จกฺขุपालตฺเถรวตฺถุ